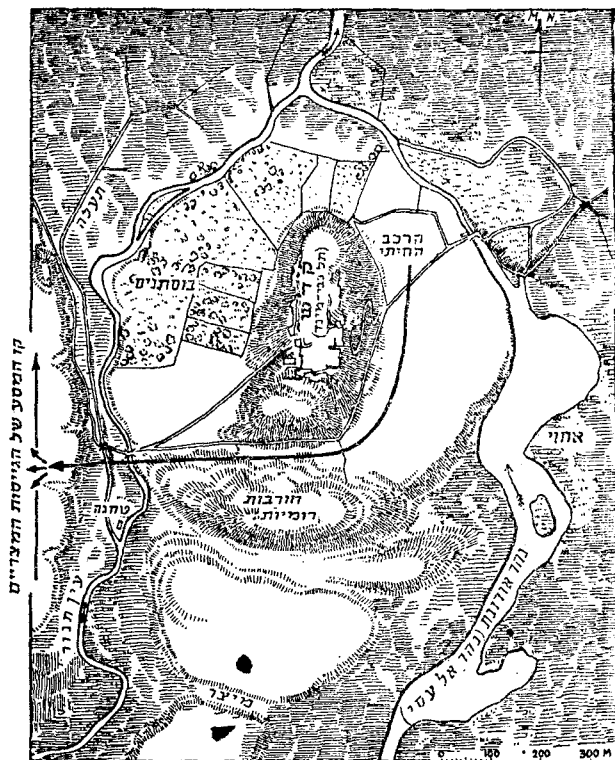

לתכסיסי המלחמה של הכנענים והחתים

במחציתו השניה של האלף השני לפסה"נ

ספרות ניכרת למדי נצטברה בהמשך הזמן על המערכה ליד קדש (אשר-על-האורונת), שבה התנגשו צבאות המצרים והחתים בשנת חמש למלכו של רעמסס הב' (בקיורב, 1296 לפסה"נ¹). רק לפני זמן קצר ניתנה לחוקרים בארץ הזדמנות לקרוא בספרו של ד"ר יוסף שטורם על נושא זה, שיצא לאור בוינה בראשית מלחמת העולם השנייה². מסקנתו העיקרית של שטורם הנוגעת בנושאה של רשימה זו היא כי מותליש, מלך החתים, פעל לפי תכנית מחושבת בדקדוק רב, שעובדה מראש בשעת ההכנות למלחמה זו — תכנית, המשתמעת ועולה דוקא מניתוח החומר המצרי הודן במסע-מלחמה זה³.

אותה תכנית נתבססה על תכסיסי הגנה ולא על תכסיסי התקפה; ועובדה זו היא שקבעה את נקודות-המוצא לאסטרטגיה החתית במקרה הנדון. לדעתו של שטורם, החליטו החתים לצפות להתקפתו של רעמסס הב' בשטח הנתון לשליטתם הממשית ולא לצאת לקראתו ולנסות למנוע את הפלישה המצרית ע"י שיהיו הם ההולמים ראשונה בצבאו, בשעת מעברו

מפה א'

* נדפס ברבעון JNES IX (1950), "Canaanite and Hittite Strategy in the Second Half of the Second Millennium B.C.", עמ' 101-107.

לקורא !

להקלת ההתמצאות בניתוחו של ש. ייבין — ניתן כאן קטע (בלוית מפה ותמונה) מתיאור רצוף למערכה של מערכות קדש במאמרו של ד"ר ה. פולוצקי, "מערכות מגידו וקדש", שהופיע בשנתו ב, מערכות, חוב' י"ח-י"ט (מרס 1944).

הצבא המצרי היה מחולק לארבע חטיבות, ועל כל אחת נקרא שמו של אל מאלי מצרים; הראשונה — חטיבת אמון, השנייה — חטיבת רע, השלישית — חטיבת פתח, הרביעית — חטיבת סוטה. האלך צעד עם אנשי המשמר בראש החטיבה הראשונה. על יד רבלה שבחונא עבר את נהר האורונט ובלוי הכות, עד תעבורנה חטיבותיו הנתורות, מהר צפונה — אל קדש. בשעה שחטיבת רע היתה עוברת עדיין את הנהר, ושתי החטיבות האחרות בוששו מדרום-מזרח לנהר, כבר התקרבה חטיבת אמון לקדש; ואילו מותליש מלך החתים וצבאו נחבאו אותה שעה מצפון-מזרח לעיר ולא נראו מאחוריה לעיני המצרים המתקרבים אליה מדרום. משהתקרבה חטיבת אמון, ורעמסס בראשה, אל העיר, עזבו החתים את עמדת-המארב וביצעו מסע-עקיפים מסביב לעיר, דרומה-מזרחה. הם הגיעו לדרום העיר ברגע שכבר התקרבה אליה החטיבה השנייה, חטיבת רע, שבאה בעקבות חטיבת אמון. החתים ממרו ותקפו, בעוד חטיבת אמון עוסקת, בלי דעת את המתרחש בעורפה, בהקמת מחנה⁴.

דרך ארץ ישראל, או תוקפים את הוֹאֶסְאֵל החתי הבוגד, שליט אֶמֶר.⁴

שטורם מכריע לזכותה של הדעה, כי המצרים התקדמו אל עבר קדש מצד דרום, לאורך הבקעה ועמק האורונת העליון, ולא מצד צפון-מערב, במעלה עמק האֶל־בְּתִירוֹס, בפרצה שבין רוכסי הלבנון ובאר-גילוס.⁵ במשך ההתקדמות הזאת פוגע הצבא המצרי בשני שאֶסוֹי, המתמירים כי יצאו לקדם את פני רעמסס וקלגסיו, כדי לשאת ולתת עם פרעה על כניעת בני-שבטם מרצונם הטוב ובדרך שלום לשל-טונם של המצרים. תוך כדי חילופי הדברים הם מגלים לפרעה, כי מלך החתים ומחנותיו תקעו את יתדותיהם, הרחק בצפון, בסביבות חלב, שכן נפל פחד המצרים עליהם, ואין הם מעיזים לסכן עצמם ולנוע דרומה. בצדק גמור רואה שטורם באפיזודה זו חלק אורגאני ובלתי-נפרד של תכנית-המלחמה החד-תית, שנתכונה להוליך שולל את המצביאים המצריים, ולנטוע בלבם רוח בטחה מוטעית, כדי להגביר פיי-כמה את תוצאותיה ההרסניות של התקפת הפתע החתית מן האגף של החטיבות המצריות בדרך מצע-דן.⁶ רעמסס נלכד בפח הזה, פקד על צבאו לעבור את האורונת, ומיהר להתקדם הוא עצמו בראש פלגה קטנה ובלתי-מספקת כלל — כדי לתפוש את קדש לפני שיהיה סיפק בידי מלך החתים להתעודד מחיתת-אלוהים זו שנפלה עליו, ולצוות על צבאותיו לנוע דרומה.

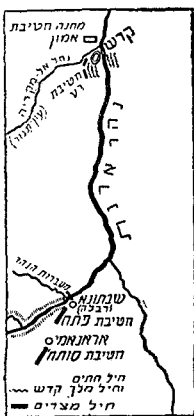
ואשר למקום תנוחתם המפורש של גייסות החתים מגיע שטורם לידי מסקנה, כי עיקרו של צבא החתים (חיל-הרגלים) חנה במרחק ידוע מזרתה לקדש, מעבר לאורונת, ואילו חיל-הרכב, שלו נועד התפקיד לתקוף מיד את צבא המצרים, הוחזק הכן על חופו המערבי

* — שוסיס, בני שבטים נודדים.

של האורונת, בין הנהר ובין קדש, מקום שהעלים אותו לגמרי תל העיר מעיני כל אויב שהיה עשוי לבוא מן הדרום לאורך חלקה המערבי של בקעת האורונת.⁷

משראו צופי החתים את יחידת ההלוץ המצרית בהתקדמה במגמה צפונית-מערבה מן העיר, מקום בו התחילה לנטות את מחנה החל חיל-הרכב החתי לנוע לאט לאט דרומה, כדי להקיף את ביצורי קדש מדרום-מזרח, מתוך התכוננות להסתער חיש-קל — על פני זרוע של הנהר ותעלת-השקאה, שהיו חלק ממערכת-ההגנה של העיר קדש במערבה (ר' ציור א')⁸ — אל אגפה החשוף של חטיבת רע.⁹

פרטי השתלשלותה של מערכה זו ידועים, ואין צורך לחזור עליהם כאן.¹⁰ דיינו אם נאמר, כי אף-על-פי שרעמסס עצמו הפליא לעשות בגבורתו האי-שית, ועל-ידי-כך הציל ככל הנראה את המצב, והיכה מכה ניצחת את חיל-הרכב החתי — שהוכרח להימלט לעבר העיר, לאחר שנגרמו לו אבידות קשות — הנה, נצחונם של המצרים בשדה המערכה כמעט והיה בגדר מפלה. שכן הצבאות המצריים היו רצוצים והמומים מכדי שיוכלו לנצל את יתרונם, אם בכלל הביאה להם המערכה יתרון-מעמד כל-שהוא, לאחר ניצחונם המפוקפק; ורעמסס הב' נסוג אחור אפילו בלי ששם מצור על קדש ובלו שהתנגש עם עיקרו של הצבא החתי בקרב. תוצאותיו המעשיות של מסע-מלחמה זה לא איחרו מתת את אותותיהן; לא זו בלבד שחזרו החתים והשתלטו על אֶמֶר, אלא שאף פלשו אל שטחי הממשל המצרי, והעמיקו לחזור דרומה, ככל הנראה עד נחל ארנון בעבר-הירדן המזרחי.¹¹

רק אז נודע לרעמסס, שהוא נפל במלכותו. רעמסס כינס את שרי צבאו, נזף בהם קשה ושלה את וזירו להחיש את מסעו של שתי החטיבות שנמצאו עדיין בקרבת מעבר שבתונא, אבל לחטיבת רע כבר לא היה מציל. היא הוכתה בידי החתים ונפוצה, זמרבית חייליה נסו צפונה, בכיוון מחנה המלך. במחנה פרצה בהלה, ובקבות הבורחים בא הרכב החתי המסתער. רעמסס הוקף אויבים ונתק משתי חטיבותיו שברדך. לולא הראה גבורה אישית רבה היה אוכד בקרב; שלוש שעות החזיק מעמד בפני החתים התוקפים עד שהגיעה חטיבת פתח לעזרתו, והמצב שונה לטובת המצרים. הודות לכך הצליח לעמסס בסופה של המערכה להיסוג דרומה בלי שהפסיד חלק גדול מצבאו.

* „בשעה שצבא הוד מלכותו בחסנו ואינו יודע; וינוסו הרגלים והרכב שז הוד מלכותו מפניהם“, — נראה שהסתערות החתים היתה כולה (או בעיקרה) הסתערות חיל-הרכב; כ-8.000 רגלים של מלך החתים נשארו עומדים במרוצת המערכה על שפת המזרחית של האורונת, מול שדה ההסתערות על חטיבת-רע ולא חצו את הנהר בעקבות הרכב. — המער.

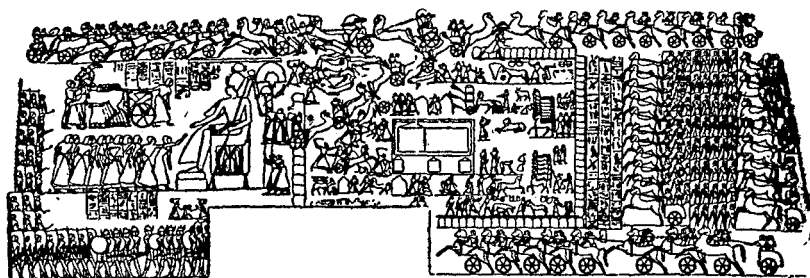
„מרגלים“ אלה לא נלכדו במקרה בידי חיל-החלוץ המצרי. מסתבר שלא היו אלא שלוחיהם של מלך קדש * ובני בריתו, ששוגרו במתכוון ליפול אל המצרים ולמסור להם ידיעות מתעות, כדי למנעם מלבד חור בדרך הישרה במעבר נחל עירון (ואדי עארא). בעלי הברית בטחו במידה כזאת בייעילותו של תכסיס-תככים זה, עד-כי לא זו בלבד שלא טרחו כלל לשמור על מעבר צר זה, שבו היה די בפלגה קטנה כדי למנוע את כניסתם של המצרים אל בקעת מגידו מצד זה, אלא שנטו את מחנה חיל-הרכב שלהם בקצה הדרך הזאת ליד מגידו, ושם הפתיעו אותם המצרים מעורפם, משהפציעו באופן בלתי-צפוי ממי-צרה-הרים זה.

דבר-דמיון שני יתגלה משנבחון את תנוחתם של כוחות בעלי-הברית הכנעניים, שעליהם פיקד מלך קדש, ערב הקרב ליד מגידו. בספר-הזכרונות אשר לתחותימס הג' נרשמה רשומה קצרה באותו ענין: (פ. א ט נ) דבו דסי מ תענפ (יו פ. א ט) דבו מחתי

(*) — שעמד בראש הברית הכנענית.

מי שישה את תולדות השתלשלותו של מסע זה אל הרשימות המצריות על המערכה ליד מגידו, במסעו הראשון של תחותימס הג' בחבלי אסיה (1479 לפסה"צ¹²) — אי-אפשר לו שלא יכיר מיד בדמיון הרב שבין תכסיסי החתים במערכת קדש ובין אלה של ברית הכנענים ליד מגידו, כ-180 שנה קודם לכן¹³.

בהרצאת המאורעות שהביאו לידי הקרב ליד מגידו מסופר על מועצת המלחמה המצרית שנתכנסה ביחס, ובה נדונו שלוש הדרכים האלטרנטיביות להתקדמות הצבא המצרי — ונתקבלו ההכרעות הסודיות בענין זה. כאן אנו נתקלים לראשונה בדמיון המפליא לתכסיסי החתים במסע קדש. בשעת דיוניה של המועצה מובאים בפניה מרגלים כנעניים שנת-פשו, שכן בעדותם אומרים המצביאים לחזק את השגותיהם על הצעתו של פרעה. גם מרגלים אלה מודיעים כי דרך ההתקדמות, שאותה מציע פרעה, צרה היא ומוגנת יפה-יפה על-ידי צבא בעלי-הברית. לאור העובדה, שלא נתקלו המצרים בשום התנגדות כלל במעברם לאחר-מכן בדרך הזאת, דומה כי

תאורים מצריים ממערכת קדש. ברכב המצרי נראים שני אנשים ואילו בחתי — שלושה. במרכז — תמונת המחנה המצרי, המוקף ביצור כלונסאות, עם קוי האפסור המסודרים בפנים. רגלים מצריים גוררים רכבים אסייתים ארצה והורגים אותם. משמאל, למטה, נראה חיל-הרגלים המצרי, עם מגיני הגדולים, הניתותיו ואלותיו, ולפניהם פלוגות שרדנים עם סקדותיהם האפייניות, מגיניהם העגולים וחרבותיהם. מעליהם נראים המרגלים החתים כשהם מוכים במקלות.

צירוף-קטעים, נוסף ממאמרו של ה. פולוצקי שבחוב' יח"ט-י"ט של „מערכות“ הניתן להלן — והמביא אף מדבריו של ש. יבין עצמו, שנכתבו על-ידיו במסגרת אחרת — נועד לסייע בהבנת מהלכה של מערכת-מגידו.

מעזה המשך תחותימס את דרכו והגיע ביום הששה-עשר של אותו חודש לצפון השרון, אל מולדת הכרמל, החוסם את דרך הפולש לעמק יזרעאל.

המקום שאליו הגיע תחותימס בצפון השרון, נקרא במצרית יחס; הציעו לזהותו עם תל הרבות-היושב במרחקמה, מדדום, ושמו הרבתימה, ההולם את השם המצרי יחס.

משהגיעו המצרים למקום זה, נתקבלו ידיעות חשובות על עמדתו של האויב. נודע שמלך קדש נמצא במגידו, עם צבאותיו וצבאות בעלי-בריתו (מספרם של בעלי-הברית היה לפי המקור השני, אסטילי שנתגלתה בנביה, — 330), ושם — במגידו — בדעתו לערוך קרב עם המצרים.

מ קעח ר (ט"י)...¹⁵ אגפו הדרומי של צבא בעלי הברית חנה בתענך, כ"ח ק"מ מדרום-מזרחה של מגידו, שבה נכנסת אל עמק יזרעאל אחת הדרכים האלטרנטיביות, אשר בהן הציעו מצביאי תחותימס להעביר את צבאם מן השרון אל העמק. יש להצטער על-כך כי אותו חלק הכתובה, שציינ בדיוק את מקום חנייתו של האגף הצפוני אשר לצבא בעלי-הברית, נשבר ונעלם במשך הדורות, ולא נותרה ממנו אלא המלה הראשונה קעח (מפנה, ברך, פניה) ותחילתה של המלה השניה ר... שאותה יש להשלים — ככל הנראה — כהצעת זיתי כדי ר (ט"י), כלומר הדרומי. וזית, בהוצאת ספר-הזכרונות אשר פרסמה, השלים את המשפט ר. (ט"י ו תא א"נת ק"י) וכך קבע את מקום אגפו הצפוני של צבא בעלי הברית בסמוך למגידו עצמה, וברור הדבר שחשב כי חיל-הרכב הכנעני הוא-הוא שהיה את האגף הזה. השערה זו, כשהיא לעצמה, אינה בלתי-מסתברת. ואולם לאור מסקנותיו של שטורם לגבי מערכת קדש, נוטה המחבר עתה לפקפק בנכונותה של ההשלמה הנ"ל, שהציעה זיתי. עתה דומה עליו, כי מסתבר יותר שחנה האגף הצפוני של

צבא בעלי-הברית באיזה מקום שבקרבת אותה צפתי העלומה, הנזכרת בספר הזכרונות של תחותימס הג', כישוב (שהיה בודאי מבוצר), המציין את הדרך האל-טרנטיבית השניה, אשר בה הציעו מצביאי תחותימס לעבור אל עמק יזרעאל¹⁶. יתכן כי היה בקרבתו של הישוב צפתי איזה נחל, אשר במפנהו (בברכו) הדרומי חנה האגף הצפוני של צבא בעלי-הברית¹⁷, שכן ברור לגמרי כי הצבאות לא שוכנו במבצרים עצמם, אלא חנו בקרבתם; שטחיהן הקטנים יחסית של הערים העתיקות וצפיפות הישוב בפנים החומות, שהיתה כרוכה בצמצום השטח הנ"ל, הם שגרמו לכך כי אי-אפשר היה לשכן בפנים לחומות העיר אפילו גופי צבא קטנים יחסית, כאלה שהיוו את הצבאות היריבים בימי קדם¹⁸.

כשנסה להעלות תכנית פעולה מסתברת של בעלי הברית הכנעניים במסע-מלחמה זה נמצא עוד שני קווים דומים-להפליא בין מהלך הקרבות שליד קדש ושליד מגידו. ראשית, עיבדו בשני המקרים יריביהם של הפרעונים תכנית הגנתית גרידא. גם בימיו של תחותימס הג' ביכרו בעלי-הברית לצפות

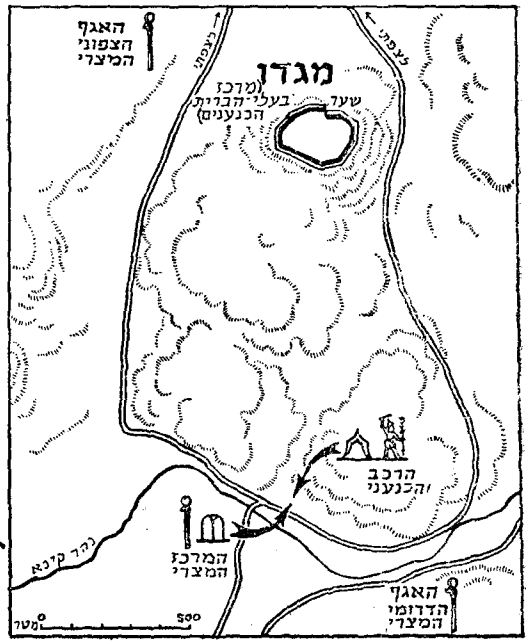
עם קבלת הידיעות האלה כינס המלך את שרי צבאו להתייעץ אתם בדבר הדרך שיעבור בה לעמק יזרעאל. המלך עצמו נטה למסע בדרך הישרה מיחס למגידו, אך להצעתו התנגדו שרי הצבא. הם סברו שהדרך הישרה מיחס למגידו היא צרה מדי, עדיכדי-כך שההולכים בה יצטרכו לצעוד איש אחרי איש וסוס אחרי סוס, ואם יותקפו בשעת המעבר, יהיה מצבם חמור; החלוצי יוכרח להלחם בתנאים קשים והמאסף לא יוכל להתחבר בקרב הואיל ויהיה צורך עזיין בעארונא*; נוסף על כך הובאו גם מרגלים של האויב שנתפשו והם חיוזקו את דבריהם של שרי הצבא בספרם כי האויבים שם חונים בחוף**, והמה רבים. לפיכך, הציעו השרים לבחור באחת משתי הדרכים האחרונות: אחת — היוצאת אל תענך; או השניה, העוברת — כפי שנאמר בנוסח המצרי — על פני מקום המכונה צפתי ומפציעה מצפון למגידו. המלך סירב לשמוע בקולם של שרי הצבא, דחה את הצעותיהם, והחליט ללכת בדרך הישרה והמסוכנת. אין כל ספק בדבר זהותה של הדרך בה בחר המלך, הלא היא, כאמור, — מעבר ואדי-עארה, המקשר את צפון השרון עם עמק יזרעאל המערבי על יד מגידו.

ביום התשיעי לחודש, שלושה ימים לאחר שהגיעו המצרים ליחס, התחיל הצבא המצרי במצעד והמלך עצמו בראש. למחרת היום, בצהריים, הגיע החלוצי אל מוצא שביל ההרים, לבקעה הצרה מדרום למגידו, בלי התנגש עם האויב***. שלא ראה, כנראה, צורך לקיים שם משמרב-בטחון — דבר שהצדיק את הישובו הפסיכולוגי של פרעה. אם נכון הוא הפירוש שמפרשים את הכתובה, שאינה ברורה במקום זה, כבר ראה בזה המלך סימן שהנצחון מובטח לו. כדי להבין את מהלך הקרב יש לעיין יפה במפה, המסמנת בפרוטרוט את התנאים הטופוגרפיים של מגידו וסביבותיה. ש. ייבין, במאמר שטרם נדפס, אך ניתנה רשות למחבר להשתמש בו, מתאר את פרטי המצב:

.... העיר מגידו יושבת בראש גבעה בודדה שמורדותיה בצפון ובצפון-מזרח משתפעים ויורדים אל עמק יזרעאל. בצד צפון נמצא גם שער העיר המכונה אל הדרך העיקרית השניה העוברת לירגלי התל בעמק-יזרעאל, הלא היא הדרך הנמשכת מדרום-מזרח (מעבר תענך — היא תל-תענך כיום) לצפון-מערב, (לעבר יקנעם — היא תל-קיימון, ומשם לעמק זבולון). מצפון-מערב, ממערב, ומדרום-מערב מקיף את הגבעה נחל (ואדי) צר, המפריד בינה ובין אשדות הכרמל, והמהווה מוצא מהבקעה הצרה (בקעת קינא), שבדרום הגבעה, אל עמק-יזרעאל המערבי, מצד מערב לעיר מגידו. מצד דרום תולדה גבעת מגידו

* נקודה בתוך ואדי-עארה, שיש מזהים אותה עם הכפר ערערה; לפי המרחקים, הזמנים וקצב תנועתו של הצבא המצרי — אפשרי הדבר. המ ע ר.
** כלומר בשדה (ולא במבצר סגור), — למען תקוף את הצבא אשר ינסה לעבור במעבר ואדי-עארה הצר.
*** שלא כנסיין חיל-פרשיו של אלנבי, שעבר באותו מעבר.

להתקדמותו של תחותמיס לתוך תחומי ארצותיהם הם, ולבסס את כוחות ההגנה שלהם על המבצר החזק הקרוב ביותר לגבול שטחיהם, במקום שזימן להם הטבע עצמו תנאים טופוגרפיים הנוחים לתכסיסי ההפתעה שלהם.

תפח ב'

שנית, נסבה תכנית הפעולה הכנענית בעיקרה על ציר התקפת-הפתע של חיל-הרכב, אשר לבעלי-הברית, על אגפיו של הצבא המצרי המתקדם בלי לחשוש לכל רעה. שכן הם חישובו ומצאו כי יגיחו המצרים אל בקעת מגידו במוצאיהן של אחת משתי הדרכים האלטרנטיביות אל הבקעה הנ"ל, שלידם הוצבו, כאשר כבר נזכר לעיל, אגפי חילות הרגלים של בעלי-הברית¹⁹. יש לשער כי אילו יצאו המצרים אל בקעת מגידו במוצא אחת משתי הדרכים הנ"ל, היה חיל-הרגלים של בעלי-הברית מסרב להיכנס בקרב אתם, והיה נסוג אל עבר מגידו. הצבא המצרי שהיה מתקדם לעבר העיר הזאת — אם מדרום-מזרח (תענך) או מצפון (דרך צפת)²⁰ — היה משמש מטרה להתקפת פתע של חיל-הרכב הכנעני, אשר הוסתר מאחורי גבעת מגידו בעמק קין הסגור, שמ-

ביותר, ולרגליה נמצאת רמה קטנה; זו מסתיימת מצד דרום במדרון תלול למדי על שפת הפלג קינא. היוצא ובא מבין הרי הכרמל, ומהווה במקום זה בקעה פנימית צרה ומארכת, ממערב-למזרח (בקעת קינא). בקעה המזרחית הולכת בקעה זו וצרה עוד יותר, ממש כצוארו של בקבוק, וצואר זה הוא המוצא המזרחי מהבקעה הפנימית הנ"ל אל עמק-ירעאל המערבי. דרך מוצא זה שוטף נחל קינא. הפונה אח"כ לצד צפון ומשתפך אל הקישון.

הבקעה הצרה הזאת, במוצא נחל קינא מבין הרי הכרמל, היא מחבוא טבעי מצויק. היא נסתרת לגמרי מעיני המביט אל מגידו מצד עמק-ירעאל המערבי, כי גבעת מגידו מאחילה עליה. עם זאת היא מחוברת אל בקעת מגידו בשני מעברים נוחים ממערב העיר ומדרום-מזרחה. לא ייפלא, איפוא, כי בעלי-הברית הכנענים בחרו דוקא ברמה קטנה אשר בדרום גבעת מגידו לגטות עליה את מחנה הרכב העיקרי אשר להם.

כשהגיעו המצרים לבקעת קינא מדרום למגידו, חנה צבאם של בעלי הברית הכנענים במערכות בודדות שנמשכו מדרום. למגידו עד תענך, כלומר הם חיכו לבואם של המצרים אם מהדרום, מתענך, בדרך המזרחית ביותר משלוש הדרכים האפשריות, ואם מהצפון או מצפון-מערב. כנראה היו בטוחים כי בשום פנים לא ילכו המצרים בדרך שבה באו באמת, כלומר במעבר ואדי-עארה. מתוך שהסיתו את דעתם לגמרי מאפשרות זו, התמיצו את ההודמנות היחידה והמצוינת להשמיד את המצרים בשעה שעברו דרך מיצר-הרים זה.

למחרת יום בואם של המצרים נערך הקרב. המצרים ערכו את צבאם בין מוצא הדרך שבה באו, בדרום, ובין הגבעה מצפון-מערב למגידו, שעליה חנה אגפם הצפוני. הכנענים היו נאלצים להחזיק מעמד בין המערכה המצרית ובין העיר. על פרטי הקרב אין אנו יודעים כלום. המצרים הניסו בנקל את הכנענים, שברחו ונסגרו במגידו ואת מחנותיהם הפקירו למנצחים.*

ברגע שהוא הראה הצבא המצרים חוסר משמעת. החיילים התגפלו על מחנה הרכב לבוז אותו ומצאו בו שלל רב; על-ידיכך איפשרו לכנענים להמלט ולהיסגר בעיר, — והמצרים הוכרחו לבטל את כל הקיץ במצור עליה.

הם הקיפו את העיר דייק של עפר מחוזק בקרשים. המצור ארך שבעה חדשים עד שנאלצו הכנענים להכנע מחמת רעב. על השליטים הכנענים הוטלה שבועת-אמונים וגם מס כבד. ולבסוף שולחו איש איש לעירו, רוכבים על חמורים, כי סוסייהם נלקחו שלל.

* נראה שהסתערות הרכב והרגלים המצריים הכריעה את הכף עד מהרה כי מספר זרועות-הימין שנאספו אחר הקרב מהרוגי האויב, לפי מנהג המצרים, היה 83 בלבד, — והוא מן הקטנים ביותר במספרים מסוג זה, שצוינו במצבות מצריות אשר נתגלו עד כה; ואולם אפשר שלא נכללו במספר זה זרועות כל הרוגי-הקרב, אלא רק הזרועות שהוגשו לפרעה כשני מיוחד. — המער.

ציאותו לא היתה עשויה להתגלות לשום צבא הגער ובא מאחד הכיוונים הנ"ל.²¹

העובדה, כי תכנית פעולה זו הצליחה במקרה אחד (במערכה ליד קדש), ואילו במקרה השני (במערכה ליד מגידו) נכשלה כשלון גמור, אינה צריכה להעלים מעינינו, כי בשני המקרים גם יחד נתבססו התכניות על תכסיסים דומים מעיקרם. פירושו של דבר הוא רק זה, כי אף-על-פי שלא היה תחתימס הג' מצביא נועז פחות מרעמסס הב', מכל-מקום אפשר שהיה מוכשר או מיושב-בדעתו יותר ממנו, או שעמד לרשותו שירות מודיעין יעיל יותר, אשר איפשר לו להפוך את הקערה על-פיה, ולהפתיע את יריביו, בהפציעו פתאום מבין ההרים במוצא מיצר נחל עירון (ואדי עארא) ליד מגידו, בעורף מחנה חיל-הרכב אשר להם — בעמק צר שבו לא תהיה לחיל-הרכב הכנעני שום אפשרות להתפרס.²² אכן, העמדה בה בחר מותליש ליד קדש לא הניחה מקום לשום הפתעה מצרית, אפילו היה רעמסס הב' יודע את מצבם האמתי של כוחות החתים לכל פרטיו.

ידיעה כזאת היתה רק מאפשרת לו לנקוט בכל אמצעי הזהירות הדרושים, כדי להבטיח את עצמו מפני התקפת פתע של חיל-הרכב החתי (ר' מפות א' וב'). שני המקרים, אשר נדונו כאן, שביניהן מפרידות 180 שנה ומעלה, מעלים על הדעת את הסברה כי היתה קיימת תורה אסטרטגית קבועה, שנתבססה על השימוש בחיל-הרכב. תורה זו בודאי עיבדה ושיכללה מצביאיו של אותו עם שהביא את השימוש בסוס וברכב כבנשק צבאי, בין שהיו אלה החתים ובין שהיו אלה ההיקסוסים או המיתנים. תורה זו נתבססה על העקרונות הבאים:

(א) משיכת כוחות האויב אל תחומי ארצו של המת-גונן, עד המקום הראשון הנוח מבחינה טופוגרפית לביצוע תכסיסי התכנית; דבר זה הצריך הימנעות מקרב בכלל, או אסירת התנגשויות קלות בלבד, אגב הנסיגה אל המקום שנבחר-מראש לשדה המע-רבה המכרעת.²⁴

(ב) בחירת מבצר חזק, שמצבו הטופוגרפי איפשר הסתרת חטיבה גדולה של חיל-הרכב, שבה ניתן היה למתגונן להשתמש על נקלה כדי לבצע התקפת פתע על האויב, המתקדם בלי לחשוש לכך.

(ג) שימוש בחיל-רגלים רק ככוח-עזר לאחר הנחתת מכת-המחץ המכריעה בידי חיל-הרכב הכבד, ובקשר לכך יש לזכור כי במרכבה החתית נמצא צות של שלושה: רֶכֶב,²⁵ לחם, ונושא מגן; ועל-ידי כך הוקנה לה יתרון ניכר על-פני מרכבת-הקרב המצרית, שבה נמצא צות של שנים בלבד.

(ד) תוצאת-לואי של העקרון האחרון היה אורח הצבת הכוחות לקראת המערכה המכריעה: חיל-הרכב, שלו נועד תפקיד התקפת-הפתע מתוך מארב שהוכן בדק-דוק רב, הוצב בסמוך למבצר שנבחר (מגידו, קדש); ואילו חיל-הרגלים חנה בריחוק מסוים ממבצר זה. יתרונה של עריכת כוחות כזאת היה ברור: במקרה נצחון היה חיל-הרגלים נכון ורענן לרדוף אחר האויב הנגוף, להצר את רגליו בשעת המנוסה, ולגבש את פרי הנצחון; במקרה מפלה — עדיין נשאר עיקרו של הצבא שלם בידי של המצביא הראשי, ונכון לבצע נסיגה מתוכננת-יפה תוך מאמץ למשוך אחריו את חיל המנצחים הרחק מבסיסי ההספקה שלהם,²⁶ או להתיצב מחדש בפני היריב, שאמנם זכה בנצחון, אבל היה עייף ותשוש-כוח במידה מסוימת בכורת המסיבות.

מאליו מובן, שאת פרשת התכסיסים המפורטים היה צורך לעבד לכל מסע ומסע, כדי להתאימם למסיבותיו ולתנאיו של כל מקרה מיוחד, אבל העקרונות האסטרטגיים בכללם, שעליהם נתבססה כל פרשת תכסיסים מיוחדת כזו, היו אותם העק-רונות.²⁷

וזאת לזכור גם-כן: — כי מה שנאמר לעיל חל רק על פעולות הג'גה, כנגד התקפת אויב מבחוץ. מה היו העקרונות, שאפשר וגיבשו את החתים-הכנענים למקרים בהם יזמו הם מלחמת תנופה, והתקיפו את שכניהם — אין אנו יודעים לפי שעה.

ה ע ר ו ת

- (1) [ולפי שיטות חדשות בקביעת תאריכה של השושלת הי"ט במצרים — בשנת 1285 לפסה"ג בקירוב].
- (2) ר' Joseph Sturm, Der Hettiterkrieg Ramses' II, Beihefte zur WZKM, 4 Heft, Wien, 1939.
- (3) ר' שם, ע' 91 ואילך.
- (4) ר' שם, ע' 13 ואילך ובמיוחד ע' 20 ואילך ושם מנתח שטורם באופן מפורט את הסיבות שהניעו את החתים לקבל החלטה זו.
- (5) הוא רכס הרי אַנְצַאָרְיָה; ר' שטורם, כנ"ל, ע' 62 ואילך; ובמיוחד ע' 77 ואילך.
- (6) ר' שם, ע' 92 — 94; 111.

- (7) ר' שם, ע' 97 ואילך.
- (8) [בימי השושלת הי"ט, ואולי גם קודם לכן, היה עיקרו של חיל הרגלים המצרי מורכב מארבע חטיבות, שנקראו על שמות ארבעה מחשובי האלים במצרים: אמון, רע, פתח, וסתח].
- (9) ר' שם, ע' 103 — 105.
- (10) ר' שם, ע' 118 ואילך; 142 ואילך (הקורא העברי ימצא את תיאור הקרב על קדש במאמרו של פרופ' י. ת. פולוצקי, מערכות י"ח-י"ט (אדר תש"ב), ע' 39 ואילך).
- (11) ר' שם, ע' 153 ואילך. בשיחה בע"פ הסב ד"ר

מייולר את תשומת לבו של המחבר עליך, שכל הנראה יש לקשר את ייסוד ממלכת סיהון מלך האמורי, בין היבוק ובין הארנון, אל התפרצותם של החתים, וגרוריהם האמורים, אל שטחי שלטונם של המצרים. המחבר רוצה להביע בזה את תודתו לד"ר מייולר על אשר הרשהו באדיבותו להזכיר כאן את השערתו זאת.

(12) [ולדעת אחרים בשנת 1468 לפסח"נ].
(13) המחבר ניהל את הקרב ליד מגידו והמאורעות שקדמו לו ניתוח מפורט למדי במאמרו:

A New Egyptian Source for the History of Palestine and Syria

ברבעון (1934) JPOS XIV ע' 205—213; ולאחר מכן חזר וטיפל בנושא זה ביתר פירוט במאמר שני: "הקרב על־ידי מגידו", בספר היובל ר' יש"י אדלר, ע' 258 ואילך. יש לציין כי המאמר הראשון נכתב ונתפרסם חמש שנים לפני הידפס מחקרו של שטורם; ואילו השני, אף־על־פי שנתפרסם בשנת 1947, הנה נכתב למעשה ונמסר לעורך הקובץ (שבו ראה אור לראשונה) בשנת 1941. כלומר שש שנים לפני שהגיע לארץ־ישראל הטופס הראשון ממחקרו של שטורם. משום כך אין כלל להעלות על הדעת את האפשרות כי מסקנותיו של שטורם השפיעו — מדעת או שלא מדעת — על המסקנות אשר העלה המחבר בבדיקת המקורות המצריים הדינים בקרב ליד מגידו.

(14) השוה ע' 209, JPOS XIV (1934); ובספר היובל לר' יש"י אדלר, ע' 262 ואילך, ע' 272.

(15) ר' 653, Urk. IV S. (ס' הזכרונות, ע' 62—64) (ובתרגומו העברי של המחבר בקובץ ג', ירושלים, תרצ"ה ע' 162).

(16) ר' דינו המפורט של המחבר בשלוש הדרכים ברבעון (1934) JPOS XIV ע' 205—208, וכן בספר היובל לר' יש"י אדלר, ע' 265—267.

ד"ר מייולר סבור, כי דרך אלטרנטיבית שניה זו יש לחפשה בקו התואם פחות או יותר את הכביש שבימנו המחבר את פריס בשרון הצפוני עם יקנעם העתיקה (תליקמון) בבקעת מגידו, כ־10 ק"מ צפונית־מערבית ממגידו עצמה. לאורך ואדי מלה. השגותיו של המחבר על ההשערה הזאת עודן בתוקפן: א' התעודות המצריות אומרות במפורש כי דרך זו יוצאת אל העמק מצפון למגידו, ואילו ואדי מלה יוצא אל בקעת מגידו מצפון מערב לעיר הנ"ל; המצרים ידעו יפה להבחין בין צפון ובין צפון־מערב, כמוכה מתיאור עמדותיהם של צבאות היריבים ביום הקרב עצמו (בראסטאד, AR II ע' 184 — סעיף 430); ב' אם אמנם הדרך האלטרנטיבית השניה היא זו העוברת בואדי מלה תמוה ביותר הדבר, כי במקום לציין אותה מתוך הזכרת שמה של יקנעם, במצר חשוב השומר על מוצא ואדי מלה מבין הרי הכרמל אל בקעת מגידו, היא יישוב הנזכר גם ברשימת הערים שכבשן תחותימס, בשם עין קנעם (מס' 113), מזוהה הדרך מתוך הזכרת שמה של צפתי; ג' מבחינה טופוגרפית אין דרך זו נוחה יותר למעבר צבאות והילי־רכב מן הדרך העוברת במיצר נחל עירון (ואדי עארא); שיא המצרה המר ליכה מנחל דאר (ואדי טנטורה) אל ואדי מלה וה גישות אליה הן מצד נחל דאר והן מצד ואדי מלה אינן רחבות יותר מאלה של מצרת נחל עירון, ואילו הירידה אל בקעת מגידו מצד ואדי מלה תלויה יותר מזה של נחל עירון.

(17) מכאן שיש להצטער משנה צער על החמק שאירע בחלק זה של הכתובת. מה שחסר כאן היה עלול לעזור הן

בזיהוי צפתי הנ"ל והן בקביעתה הסופית של הדרך האלטרנטיבית השניה, אשר הציעה מצביאיני של תחותימס הג'.

(18) ר' שטורם, כנ"ל, ע' 38 ואילך בדבר גודלם המסתבר של צבאות שני היריבים.

(19) על אגפו הדרומי של צבא בעליה־ברית נאמר בפירוט כי הוצב בתענך; מקום חנייתו של האגף הצפוני אינו ידוע. כמעט שאין להטיל ספק בכך, כי אגפים אלה הורכבו בעיקרם חיל רגלים, שכן הכוח הכנעני, אשר חנה ליד מגידו והשתתף בקרב שם, מנה 924 מרכבות לכל־הפחות (ר' רשימת השלל שאספוהו המצרים; 664 Urk. IV S. ע' 97; ובעברית: קובץ ג' ע' 169), ומספר זה בודאי שהיה את רוב רובו של חיל־הרכב שעמד לרשותם של בעליה־ברית.

(20) השוה Urk. IV S. 650. ע' 34—35; ובעברית: קובץ ג', ע' 159.

(21) בדבר פרטים ר' 1934 JPOS XIV ע' 209—210; ספר היובל לר' יש"י אדלר, ע' 269—272 (כאן לעיל, ע'); יש לזכור כי שער העיר מגידו נמצא בצפון, ואילו העמק שבו הוסתר חיל־הרכב של בעליה־ברית נמצא מעברו השני של תל העיר, בדרום (ר' מפה ב').

(22) ר' שם, שם (כנזכר בהערה הקודמת).

(23) התקפה על עורפו של חיל־הרכב החתי היתה מחייבת את המצרים לעבור את האורונת, שהוא עמק ורחב למדי במקום זה; ולא זו בלבד אלא שאין לגשת אל חופו המזרחי של הנהר במקום זה אלא דרך שטח גלוי ופתוח, שאין בו שום מחסה למרחקי מילים מן הנהר, ובתנאים אלה נשלל מכל התקפה מצד זה כל יסוד אפשרי של הפתעה וגורו עליה גור כשלון מראש.

(24) ר' לעיל.

(25) [בתעודות המצריות מוכתר הרכב בתואר קאצאנא, מלה שאולה של הכנענית (קצין); ויתכן כי היה זה המנצה של פעולת הצות, בהיותו אחראי לתנועת המרכבה; ומכאן נבע מושג הפיקוד או העליונות של קצין — בעברית].

(26) דוגמה נאה של תכסיסים כאלה אפשר למצוא בנוהגם של המיתנים במסעו השמיני של תחותימס הג' באסיה; ר' ניתוחה המפורט של פרשה זו במאמרו של המחבר ברבעון (1934) JPOS XIV ע' 213—214; וה' שוה (1946) R. O. Faulkner, JEA XXXII ע' 40—41.

(27) מציאות מסגרת אסטרטגית כזאת, קשוחה פחות או יותר, תסייע בידינו להבין את חדלון־המעש של המצביאים הכנעניים, המשתקף בפרשת הקרב ליד מגידו, לנוכח הגחתו של תחותימס הג' בעורף מתנה הרכב שלהם. אם היו אלה התכסיסים הנקוטים בידם תמיד, לא ידעו, פשוטו כמשמעו, כיצד להגיב על המצב החדש, ששינה את פני הדברים מן הקצה אל הקצה, ושלל מן האסטרטגיה שלהם כל תועלת; וככל הנראה לא היו גמישים או מהונגים כשרונות עד־כדי למצוא פתרון מניח את הדעת מנייה וביה. מן ההכרח הוצרכו לסמוך על כוח־גבורה בלבד שיכריע בקרב העתיד. דבר זה כבר הביא אותם במבוכה רוחנית, שכן אבדה להם היממה בתכנון המערכה, והם לא ידעו מה לעשות. הסבר זה לחדלון־המעש של הכנענים נראה לו למחבר יותר ממה שניסה להעלות במאמרו הנ"ל ברבעון (1934) JPOS XIV ע' 210—211. הסברו של פיסר (ר' שם, ע' 211, הע' 84) אינו אפשרי לחלוטין.